

Immanuel Kant

Zapažanja o bolestima glave*

Jednostavnost i skromnost prirode zahtijeva od čovjeka i oblikuje u njemu samo obične pojmove, a nespretno poštenje, umjetna prisila i raskoš građanskoga ustava rađa šaljivdžije i pametnjakoviće, no ponekad i budale i varalice, stvarajući privid mudrosti i ćudorednosti kojemu može nedostajati koliko razuma toliko i poštenja samo ako je dovoljno gusto satkan lijep veo koji pristojnošću prekriva tajne opačine glave ili srca. U skladu s usponom umijeća, um i vrlina konačno postaju općim ključnim riječima, ali tako da revnost rasprave o njima može poštediti dobro poučene i uljudne osobe da se ne zamaraju njihovim posjedovanjem. Opće poštovanje, koje zaslužuju te dvije osobine, sačinjava tu primjetnu razliku: razliku da je svatko daleko ljubomorniji na prednosti razuma nego na dobre osobine volje, i da u usporedbi između gluposti i lupetstva nitko ni na trenutak ne pomišlja da se ne bi opredijelio u korist ove posljednje; što je zacijelo dobro promišljeno, jer ako je sve ovisno o umijeću, onda se ne može zanemariti profinjena lukavost, ali svakako može poštenje koje je u takvim odnosima samo smetnja. Živim među mudrim i vrlo uljudnim građanima, naime, među onima koji se razumiju u to, i laskam sebi da će oni biti tako pravedni i da će mi pripisati toliko one tankočutnosti da bih – kad bih imao najpouzdaniji lijek za iskorjenjivanje bolesti glave i srca – ipak oklijevao da javnom

* Spis Immanuela Kanta „Versuch über die Krankheiten des Kopfes“ prvi put je izašao u 4. broju od 13. do 27. veljače, anonimno, 1764. godine u *Königsbergsche Gelehrte und Politische Zeitungen*, koji je izdavao Johann Georg Hamman. Ovdje ga prevodimo prema: Immanuel Kant, „Versuch über die Krankheiten des Kopfes“, u: *Kant's gesammelte Schriften. Herausgegeben von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Erste Abtheilung. Zweiter Band.* Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1905., str. 257–271. **S njemačkoga preveo i komentarija popratio Franjo Mijatović.** Komentari su dijelom preuzeti iz *Kant's gesammelte Schriften. Herausgegeben von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Erste Abtheilung. Zweiter Band.* Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1905, a neki su samostalno dodani. Kant je napisao *Zapažanja o bolestima glave* kao odgovor na vizionarska iskustva poljskog vjerskog fanatika, Jana Pawlikowicza Zdomozyrskicha Komarnickija, koji se krajem 1763. i početkom 1764. godine pojavio u okolici Königsberga u društvu dječaka i stada životinja.

Ovaj je prijevod prvi put objavljen u: Buterin, Toni; Eterović, Igor; Guć, Josip (ur.), *26th Rijeka Days of Bioethics – The Contribution of Immanuel Kant in the Historical Development and Identity of (Bio)Medical Sciences*, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2024., str. 41–53.

mišljenju podmećem takva staromodna naklapanja. Itekako sam svjestan da omiljeni pomodni lijek razuma i srca već napreduje željenim putem i da posebno liječnici prvoga, koji se nazivaju logičari, vrlo dobro udovoljavaju općem zahtjevu otkako su došli do važnoga otkrića: da je čovjekova glava zapravo neka vrsta bubnja koji zveči samo zato što je šupalj. Zato mi se čini najboljim oponašati metodu liječnika, koji vjeruju da su svojim pacijentima mnogo pomogli ako su dali ime njihovoj bolesti, i skicirati jednu malu onomastiku tegoba glave, počevši od njene uzetosti zbog *slaboumnosti* do njezinih zanosa zbog *ludosti*; ali kako bismo te odvratne bolesti spoznali u njihovu postupnomu razvoju, smatram nužnim najprije izložiti njihove blaže stupnjeve od *gluposti* do *sumanutosti* zato što su te osobine češće u građanskim odnosima i uzrok su onih prvih.

Tupoglavcu nedostaje bistrine, a glupaku razuma. Spretnost da nešto shvatimo i da se nečega sjetimo, kao i lakoća da to primjereno izrazimo, ovisni su o bistrini; moguće da onaj koji nije glup može biti tupast utoliko što mu teško išta ulazi u glavu, čak i ako to uviđa uskoro s većom zrelošću suda. Teškoća izražavanja ne dokazuje nesposobnost razumijevanja, nego samo to da bistrost ne pomaže dosta u formuliranju misli pomoću mnogobrojnih znakova od kojih im samo neki sasvim pristaju. Čuveni isusovac *Clavius*¹ bio je izbačen iz škole kao nesposoban (jer prema orbilovskom² testu inteligencije dječak nije dobar ni za što ukoliko ne razumije stihove i ako ne može sudjelovati u raspravama); on je kasnije slučajno naletio na matematiku i igru promijenio, te su njegovi nekadašnji učitelji u usporedbi s njime bili glupani. Praktički sud o stvarima, kakvi su potrebni kmetu, umjetniku ili moreplovcu, bitno se razlikuje od onog koji se donosi o ljudskim umješnostima u međusobnom ophođenju. Ovo posljednje nije pitanje razuma nego prepredenosti i omiljeni nedostatak ove toliko hvaljene sposobnosti naziva se *jednostranost*. Ako je uzrok tome u slabosti moći suđenja uopće, takav se čovjek naziva *naivčinom*, *zvekanom* itd. Budući da spletke i lažni trikovi u građanskom društvu postupno postaju uobičajene maksime i uvelike zapleću igru ljudskog djelovanja, uopće nije čudno ako bi se razuman i čestit čovjek, koji ili previše prezire svo to lukavstvo da bi se njime bavio ili ne može natjerati svoje iskreno i dobro srce da stvori tako mrski pojam o ljudskoj naravi, među prevarantima uvijek iznova zapletao u njihove spletke dajući im puno razloga za smijeh, tako da izraz „dobri muž“ više nije uljepšana čud nego upravo zvekan, povremeno također

¹ Christoph Schlüssel (lat. Clavius, 1537. – 1612.), njemački matematičar koji je sudjelovao u poboljšanju gregorijanskog kalendara.

² Lucije Orbilije Pupil (114. pr. Kr. – 14. pr. Kr.) bio je latinski gramatičar i učitelj pjesnika Horacija. L. Orbilije Pupil poslovično je poznat kao školski tiranin.

k - - ³; jer u jeziku šaljivdžija razuman je samo onaj čovjek koji ni druge ne smatra ništa boljima nego što je on sâm, naime, prevarantima.

Pokretačke sile volje su nagoni čovjekove naravi koji se – kada imaju više stupnjeva – nazivaju strastima. Zadaća je razuma ocijeniti ne samo cjelokupni rezultat zadovoljenja svih nagnuća iz predočenih svrha, nego također naći sredstva za njih. Slabo pomaže sposobnost razuma ako je neka strast naročito snažna zato što opčinjen čovjek, doduše, vrlo dobro vidi razloge protiv svoje omiljene sklonosti, osjećajući se jednostavno nemoćnim praktički ih poduprijeti. Ako je ta sklonost sâm po sebi dobra, ako je osoba uostalom umna, samo što joj prevladavajuća sklonost zamagljuje pogled na loše posljedice, onda je to stanje okovanoga uma *ludost*. *Luckast* može biti vrlo razuman čak i u prosudbi o onim djelovanjima u kojima je *luckast*; mora, štoviše, imati poprilično puno razuma i dobro srce kako bi imao pravo na blaže imenovanje svojih zabluda. *Luckast* čovjek svakako može biti izvrstan savjetnik drugima, iako njegovi savjeti nemaju nikakva utjecaja na njega samoga. Straši se raznih neugodnih posljedica ili starosti, koje često potisne jedna jedina ludost kako bi napravile mjesta nekim drugim strahovima. Ljubavna strast ili visok stupanj častohleplja već su odavno mnoge umne ljude pretvorile u luđake. Djevojka je strašnog *Alkida*⁴ dovela dotle da joj provlači niti na preslici, a dokoni su atenski građani svojim budalastim pohvalama poslali *Aleksandra*⁵ na kraj svijeta. Postoje, također, manje silovite i općenite sklonosti koje također nisu lišene stvaranja vlastite ludosti: opsjednutost konstrukcijama, sklonost slikama, ovisnost o knjigama. Degenerik se udaljio od svoga prirodnog mjesta; sve ga privlači i sve ga zadržava. Nasuprot budali stoji razborit čovjek; *mudrac* je bez budalaštine. Takvoga se mudraca može možda tražiti na Mjesecu; možda zato jer smo tamo bez ikakvih strasti i jer imamo beskrajno puno uma. Neosjetljivoga čovjeka njegova glupost štiti od budalaštine; ali on u očima javnosti izgleda poput mudraca. *Piron*⁶ je na nekoj lađi koju je zahvatila oluja, kada je svih obuzeo strah, ugledao svinju kako mirno ždere iz svoga korita i pokazujući na nju rekao: „Takav mora biti mir mudraca.“ Neosjetljiv čovjek je Pironov mudrac.

Ako je vladajuća strast sama po sebi vrijedna prijezira i ujedno dovoljno neukusna da ima ono što je upravo suprotno njezinoj prirodnoj namjeri, za zadovoljenje te namjere, onda je takvo stanje izokrenutog uma *sumanutost*. Budalast vrlo dobro razumije pravu namjeru svoje strasti, iako priznaje da je ona sposobna okovati njegov

³ U njemačkom izvorniku slovo H označava diskretnu kraticu za *Hahnrei*, što bi se moglo prevesti kao rogonja, iako su mogući i drugi prijevodi.

⁴ Heraklov nadimak. Lidijska kraljica Omfala, kod koje je Heraklo služio tri godine kako bi ozdravio od ludila, prisiljavala je Herakla da bude odjeven u ženske haljine, da tka i prede.

⁵ Aleksandar Veliki (356. pr. Kr. – 323. pr. Kr.), makedonski kralj.

⁶ Piron iz Elide (365. – 360. do 275. – 270. pr. Kr.), grčki filozof. Anegdota se nalazi kod Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, IX, 68.

um. Suprotno tomu budala je toliko zaglupljena svojom strašću da vjeruje kako nešto posjeduje samo onda kad se stvarno liši žudnje. *Pir*⁷ je vrlo dobro znao da hrabrost i moć izazivaju sveopće divljenje; sasvim je ispravno slijedio nagon častohleplja i nije bio ništa drugo nego ono za što ga je *Kineja*⁸ smatrao, naime, budalašom. Ako se *Neron* izlagao javnom podsmjehu čitajući na pozornici bijedne stihove kako bi dobio pjesničku nagradu i koji još na koncu svoga života reče: „*Quantus artifex morior!*“⁹, onda u tom zlokobnom i ismijavanom rimskom vladaru ne vidim ništa više od budalaša. Zato mislim da se svaka sumanutost može svesti na dvije strasti: bahatost i škrtost. Oba nagnuća su nepravedna i stoga omražena, oba su po svojoj naravi neukusna i po svojoj svrsi razaraju sami sebe. Bahati otvoreno izjavljuju kako prisvaja prednost pred drugima tako što ih očito podcjenjuje. On je uvjeren da je počašćen kada je izviždan, jer je sasvim očito da njegov prijezir prema drugima uzrokuje da se njihova vlastita taština okreće protiv njega. Škrtac je uvjeren da treba jako puno velikih stvari i nikako se ne može odreći ni najmanjeg svog dobra; zapravo mu nedostaju sva, jer ih zabranjuje zbog štedljivosti. Zaslijepljena bahatost stvara *bedaste* kao i *naphane budalaše*, budući da su njihove prazne glave opsjednute ili traljivom lepršavošću ili krutom glupošću. Škrta gramzivost je već odavno povod brojnim smiješnim pričama koje zvuče jednako čudno kako su se i stvarno dogodile. Budalaš nije mudar, luda nije pametna. Podsmjeh koji budalaš izaziva je zabavan i obziran, dok luda zaslužuje najoštrije bodlje satire koje unatoč tome ne osjeća. Nikad ne smijemo u potpunosti izgubiti nadu da ćemo jednom budalaša moći prestrašiti; tko pak misli ludu spametovati pere Maura. Uzrok je u tome da pri prvome vlada neko istinsko i prirodno nagnuće koje, u najboljem slučaju, sputava um, a kod drugoga neko glupo sljepilo izokreće njegova načela. Drugima prepuštam da ugotove treba li nas doista zabrinuti čudno *Holbergovo*¹⁰ proročanstvo; naime da je svakodnevni porast broja luda uistinu zabrinjavajući te izaziva strah kako bi oni sebi mogli čak utuviti u glavu ustanovljenje pete monarhije.¹¹ Ali čak i da su to imali na umu ne bismo se trebali previše uzbuđivati, jer bi jedan od njih mogao s pravom prišapnuti drugome ono što je poznati lakrdijaš iz nekog susjednog dvora, dok je u odjeći lude jahao poljskim gradom, dobacio studentima koji su trčali za njim: „Gospodo, budite marljivi, učite, jer ako nas bude previše nikada neće biti dovoljno kruha za sve.“

Sada polazim od tegoba glave, koje ljudi omalovažavaju i ismijavaju, prema onima na koje uobičajeno gledamo sućutno, od onih koje ne dokidaju slobodno građansko

⁷ Pir (318. ili 319. pr. Kr. – 272. pr. Kr.), epirski kralj. Uz njega se veže glasoviti paradoks – Pirova pobjeda.

⁸ Kineja (3 st. pr. Kr.), grčki retor i političar, savjetnik i izaslanik epirskoga kralja Pira.

⁹ „Kakav umjetnik umire sa mnomo“ pripisuje se rimskom caru Neronu (37. – 68.)

¹⁰ Ludvig Holberg (1684. – 1754.), pisac i povjesničar.

¹¹ Prorok Danijel donosi eshatološke vizije o četiri carstva ili monarhije koje prethode božanskom upravljanju svijetom. (Dn 7, 15 – 27).

društvo do onih o kojima se vlast brine svojim odredbama. Te bolesti dijelim na dva dijela: na bolesti nemoći i na bolesti poremećenosti. Prve su označene općim nazivom *maloumnosti*, druge pod imenom *duševnog poremećaja*. Maloumnik ima vrlo nemoćno pamćenje i um, a obično čak i osjetilne osjećaje. Ta zla su većinom neizlječiva, jer ako je divlji nered poremećenog mozga teško otkloniti, onda mora biti gotovo nemoguće mrtvim organima uliti novi život. Znakovi te slabosti, koja nesretnike nikada ne pušta iz stanja djetinjstva, dovoljno su dobro poznati i ne moramo se dugo zadržavati na njima.

Tegobe poremećene glave moguće je svesti na toliko mnogo različitih rodova koliko je duševnih sposobnosti koje su njima napadnute. Mislim da ih mogu sve skupa razvrstati u tri skupine: prvo, izopačenost pojmova iskustva označava *poremećaj*; drugo, nered što ga to iskustvo najprije uzrokuje u moći suđenja, je *bezumnost*; treće, ako se um izopaci s obzirom na općenitije sudove, riječ je o *ludoriji*. Čini mi se da se svi ostali znakovi bolesnog mozga mogu promatrati ili kao različiti stupnjevi spomenutih slučajeva ili kao nesretna združenost ovih zala međusobno ili, konačno, kao njihovo cijepanje na moćne strasti koje se mogu razvrstati u navedene razrede.

Što se tiče prvog zla, naime poremećenosti, njegova znamenja tumačim na sljedeći način. Duša svakog čovjeka, čak i u najzdravijem stanju, je sposobna slikati sve moguće slike koje nisu prisutne, ili također nadopuniti neku manjkavu sličnost u predodžbi stvari uz pomoć ovog ili onog himeričnog poteza koji naša sposobnost izmišljanja utiskuje u osjet. Nemamo nikakvog razloga vjerovati da se naš duh u stanju budnosti ponaša prema drugačijim zakonima nego u snu; ali možemo naslutiti da, u prvom slučaju, samo živi osjetilni dojmovi zamagljuju nježnije slike himera i čine ih nespoznatljivima, umjesto da one zadrže svu svoju snagu, kao u snu, gdje nijedan vanjski dojam nema pristup do duše. Stoga nije neobično da snove, sve dok traju, smatramo za istinska iskustva stvarnih stvari. Budući da su snovi najmoćnija predodžba u duši, u ovom stanju, oni su upravo to što su osjeti na javi. Pretpostavimo sada da su neke himere, iz bilo kojeg razloga, već takoreći oštetile ovaj ili onaj organ mozga do te mjere da je njihov utisak na mozak jednako dubok, i u isto vrijeme točan, kao što ga može imati utisak osjetilnog osjeta. Tada se umišljaj mora proglasiti stvarnim iskustvom i u budnom stanju i pri zdravom umu. Jer osjetu ili njegovoj predodžbi, koja mu je po snazi jednaka, bilo bi uzaludno suprotstavljati umne razloge, jer nas osjetila daleko bolje uvjeravaju o stvarnim stvarima nego zaključci uma; čovjeka koji je očaran takvom himerom njegovo umovanje ne može nikako dovesti do toga da bi posumnjao u stvarnost svoga navodnog osjeta. Također ćemo ustvrditi da osobe, koje inače pokazuju dovoljno zrelo umovanje, i dalje čvrsto ustraju na tome da su, sa svom pozornošću, vidjeli ne znam kakve strašne utvare i nakazna lica, pri čemu su čak dovoljno skloni povezati svoje uobraženo iskustvo s bilo kojim suptilnim prosudbama uma. Ova osobina poremećene osobe koja je

navikla, bez posebno uočljivog stupnja svoje bolesti u budnom stanju, predočivati neke stvari, a koje pak nisu prisutne, naziva se *poremećajem*. Poremećeni je, dakle, sanjar u budnom. Ako je uobičajena obmana njegovih osjetila samo dijelom himera, a većim dijelom stvarni osjet, onaj koji je u većoj mjeri otvoren za takvu izopačenost jest *fantast*. Kada se pri buđenju nalazimo u lagodnoj i blagoj rastresenosti, tada naša uobrazilja oblikuje razne nepravilne figure, primjerice, zastore u spavaćoj sobi ili nekakve mrlje na obližnjem zidu, u ljudske podobe s prividnom točnošću koja nas prilično ugodno zabavlja, ali čiju obmanu možemo rastjerati kad god hoćemo. Tada samo dijelom sanjamo i himera je u našoj vlasti. Ako se nešto slično dogodi u većoj mjeri, a da pozornost budne osobe ne može razaznati obmanu u varljivoj uobrazilji, ta nam izopačenost daje naslutiti fantasta. Inače, ova samoobmana u osjetima je vrlo česta, i dok je samo osrednja možemo je poštedjeti takvog naziva, čak i ako se ta duševna slabost može izroditi u pravu fantazeriju, ako joj se pridruži nekakva strast. Obično ljudi zbog svoje uobičajene zaslijepljenosti ne vide ono što je pred njima, nego ono što im naslika njihovo nagnuće: sakupljač prirodnih stvari vidi u firentinskom kamenu gradove, pobožni u šarenom mramoru povijest pasije, neka dama, pomoću dalekozora, vidi na Mjesecu sjene dvoje zaljubljenih, a njen župnik dva crkvena tornja. Strah mijenja zrake polarne svijetlosti u koplja i mačeve, a putokaze, u mraku, pretvara u divovske prikaze.

Fantastično duševno svojstvo nije nigdje češće nego u hipohondriji. Himere izazvane ovom bolešću zapravo ne varaju izvanjska osjetila, već samo obmanjuju hipohondra s nekim osjetom vlastitog stanja, bilo tijela, bilo duše, što je uglavnom prazna mušičavost. Hipohondar boluje od zla za koje je, naprotiv, više vjerojatno da gdje god imalo svoje glavno sijelo, neravnomjerno tumara živčanim tkivom u svim dijelovima tijela. Prije svega tu je melankolična para oko sjedišta duše, doduše u tolikoj mjeri, da pacijent na sebi osjeća obmanu skoro svih bolesti o kojima samo čuje. Zato ni o čemu ne govori radije nego o svome slabom raspoloženju. Rado čita medicinske knjige, posvuda nalazi svoju vlastitu nesreću, u društvu ga zna neprimjetno oblitati dobro raspoloženje, a tada se puno smije i dobro jede te obično odaje dojam zdravog čovjeka. Što se tiče njegove unutarne fantazerije, slike u njegovu mozgu postaju toliko jake i dugotrajne da mu stvaraju brojne tegobe. Ako ima neku smiješnu figuru u svojoj glavi (čak i ako je spozna samo kao sliku fantazije) i ako ta mušičavost izazove kod njega nedoličan smijeh u prisutnosti drugih, ne ukazujući ni na kakav uzrok, ili ako najrazličitije mračne predodžbe pobuđuju u njemu nasilni nagon da učini nešto zlo, radi čijeg izbijanja i sam strahovito strepi, i koje se, usprkos svemu, nikada ne ostvaruje; tada je njegovo stanje u mnogo čemu slično stanju poremećenog, osim što se tu ne radi o nevolji. Njegovo zlo nije duboko ukorijenjeno i obično nestaje, barem što se tiče duše, samo od sebe ili s pomoću lijekova. Ista predodžba, ovisno o različitim duševnim stanjima ljudi, utječe u različitim stupnjevima na osjet. Postoji

i stanovita fantazerija, a koju pripisujemo određenoj osobi, jednostavno zato što je stupanj osjećaja radi kojega tu osobu pokreću određeni predmeti, neprimjerena umjerenosti trijezne glave. S ove točke gledišta *melankolik* je fantast kada su u pitanju zla života. *Ljubav* ima bezbroj fantastičnih zanosa, a profinjeni trik starih država bio je u tome da svoje građane učine fantastima što se tiče osjeta za javno blagostanje. Tko se više zagrije za moralni osjet nego za načelo, naime, više nego što si drugi u svojem tupom i više puta također neplemenitom osjećaju mogu predočiti, u njihovim očima je fantast. Svrstajmo *Aristida*¹² među lihvare, *Epikteta*¹³ među dvorjane i *Jean-Jacquesa Rousseaua*¹⁴ među doktore Sorbone. Čini mi se da ćemo čuti glaslan podsmijeh i stotinjak glasova koji viču: „*Kakvi fantasti!*“ Ovaj dvosmisleni privid fantazerije u po sebi dobrom moralnom osjetu je *entuzijazam*, bez kojega ništa veliko u svijetu nikada nije bilo postignuto. Sasvim je drugačije s *fanatikom* (*vizionarom*, *sanjalicom*). To je zapravo luđak koji si pripisuje neposredno nadahnuće i izvanrednu prisnost sa silama neba. Ljudska narav ne poznaje opasniju obmanu. Ako je izbijanje takve obmane novo i ako prevareni čovjek ima razne talente, a svjetina je spremna otvoreno prihvatiti ovaj kvasac, onda ponekad i sama država trpi od takva zanosa. Zanesenjaštvo dovodi oduševljene ljude do same krajnosti: *Muhameda* na kneževsko prijestolje, a *Johanna von Leydena*¹⁵ na krvavi odar. U određenoj mjeri izopačenosti glave mogu još pribrojiti poremećenu *sposobnost pamćenja*, ako ona utječe na pojmove iskustva. Ona naime vara oštećenog bijednika s himeričnom predodžbom tko zna kakvog prethodnog stanja, kojega zapravo nikada nije ni bilo. Onaj koji govori o dobrima, koja je nekoć posjedovao, ili o kraljevstvu koje je nekoć imao, a da inače nije značajno pogriješio s obzirom na svoje sadašnje stanje, je luđak, što se tiče pamćenja. Vremesno gundalo, koje čvrsto vjeruje da je svijet u njegovoj mladosti bio mnogo ljepši, a ljudi mnogo bolji, je fantast što se pamćenja tiče.

Moć razuma u poremećenoj glavi tu još nije ni načeta, ili barem ne mora biti; budući da je pogreška u pojmovima, a sami sudovi – ako bi htjeli izopačen osjet prihvatiti kao istiniti – mogu biti potpuno ispravni, štoviše čak umni. Poremećaj razuma sastoji se u tome da na temelju iskustva, koje je svakako ispravno, sudimo potpuno pogrešno. Prvi stupanj te bolesti je *ludilo* koje, u najneposrednijim iskustvenim sudovima, djeluje protivno općem pravilu razuma. *Ludak* vidi ili se sjeća predmeta s istom točnošću kao svaki zdrav čovjek, osim što obično, poradi kakvog nezgrapnog umišljaja, tumači ponašanje drugih ljudi u odnosu na sebe, i vjeruje da može iz toga

¹² Aristid (oko 540. pr. Kr. – oko 467. pr. Kr.), aristokratski državnik i vojnici, poznat pod nadimkom *Pravednik* zbog poštenja i nepodmitljivosti.

¹³ Epiktet (55. – 135.), stoički filozof koji je odrastao kao rob.

¹⁴ Jean-Jacques Rousseau (1712. – 1778.), francuski filozof, politički teoretičar, književnik koji je bio u velikom sukobu s akademskom filozofijom i obrazovanjem koje je prvenstveno predstavljalo Sveučilište Sorbonne.

¹⁵ Johann von Leyden (1506. – 1537.), nizozemski krojač i trgovac, vođa kratkotrajnog anabaptističkog kraljevstva u Münsteru.

razabrati tko zna kakve sporne namjere na koje drugi ljudi nikada niti ne pomišljaju. Kad ga čujete pomislili biste da se cijeli grad bavi njime. Ljudi na tržnici, koji jedni s drugima trguju i možda ga pritom zagledaju, kuju urotu protiv njega, noćni čuvar zbija šale s njime, ukratko, on ne vidi ništa drugo osim opće zavjere protiv sebe. *Melankolik*, koji je ludast zbog svojih žalosnih ili bolesnih pretpostavki, je turobna osoba. Ali postoje također brojne zabavnije vrste ludila i ljubavna strast se hvali ili muči s mnogim čudnovatim tumačenjima koja podsjećaju na ludilo. Bahat čovjek je u određenoj mjeri luđak koji iz ponašanja drugih ljudi, koji ga podrugljivo gledaju, zaključuje da mu se dive. Drugi stupanj poremećenosti glave u odnosu na višu moć spoznavanja je zapravo um, koji se zatekne u neredu utoliko što na apsurdan način zaluta u uobražene preciznije sudove o općim pojmovima. Ovaj stadij može se nazvati *ludorijom*. Na višem stupnju tog poremećaja, u pregorjelom mozgu, roje se sve vrste tomu odgovarajućih prefinjenih uvida: izmišljena duljina mora, tumačenje proročanstava ili tko zna kakva mješavina nerazboritih mozganja. Ako nesretnik pritom zanemari i iskustvene sudove, za njega se kaže da je *vickast*. U slučaju kada za svoju osnovu ima mnoge ispravne iskustvene sudove, ali je njegov osjet radi novosti i velikog broja posljedica što mu ih nudi njegova oštroumnost tako omamljen da više ne obraća pozornost na ispravnost veze, tada iz toga često nastane vrlo briljantan privid ludorije, koja može zajedno postojati s velikim *genijem*, utoliko što usporeni um više ne može pratiti ogorčeni vic. Stanje poremećene glave koja je neosjetljiva na izvanjske osjete jest *neumnost*; a ako u njoj vlada srdžba naziva se *bjesnilo*. Očaj je privremeni besmisao osobe koja je izgubila nadu. Općenito bučna silovitost poremećene osobe naziva se *mahnitost*. Čovjek koji je mahnit, ako je bezuman, je *lud*.

Čovjek je, u prirodnom stanju, podvrgnut samo rijetkim ludostima i rijetko kakvoj sumanutosti. Njegove potrebe ga neprestano zadržavaju blizu iskustva i daju njegovom zdravom razumu tako lagane poslove, da jedva primjećuje, kako treba za svoja djelovanja razum. Lijenost daje njegovim grubim i općim požudama umjerenost, tako da ima malo one moći suđenja koju treba, a dovoljno moći da njima vlada u svoju najveću korist. Odakle mu materijal za sumanutost, jer on, ne mareći za tuđe sudove, ne može biti niti isprazan niti tašt? Budući da nema nikakvih predodžbi o vrijednosti neuživanih dobara, osiguran je pred besmislenošću škrte gramzivosti i, jer nikakav vic ne može ući u njegovu glavu, jednako je dobro osiguran i od svakoga bezumlja. Čak su i duševni poremećaji rijetki u ovom stanju jednostavnosti. Ako bi mozak divljaka pretrpio kakav udarac, on ne bi znao reći otkud se pojavila fantazerija koja bi potisnula uobičajene osjete kojima se neprestano bavi. Kakvo ludilo ga može obuzeti kad nema nikada nikakvoga uzroka da bi se uzdignuo daleko u svome sudu? Ludorija, međutim, sasvim nadilazi njegove mogućnosti. Ako ima bolesnu glavu bit će ili slabouman ili lud, a i to se mora dogoditi vrlo rijetko, jer je više-manje zdrav, budući da je slobodan i da se kreće. U građanskom ustavu se, zapravo, nalazi kvasac

za svu tu pokvarenost koji, ako pokvarenost odmah i ne proizvodi, ipak služi za njeno očuvanje i povećanje. U onoj mjeri u kojoj razum dostaje za životne nužnosti i jednostavna životna zadovoljstva je *zdrav razum*; a u onoj mjeri u kojoj je neophodan za izmišljenu raskoš, bilo u ugodi, bilo u znanostima, je *izoštreni razum*. Zdrav razum građanina bio bi, prema tome, u usporedbi s prirodnim ljudima vrlo oštar razum, a pojmovi koji na određenim razinama pretpostavljaju oštar razum nisu više primjereni za one koji su, barem što se tiče razumijevanja, bliže jednostavnosti prirode; ali kad ti ljudi prispiju do pojmova oni od njih naprave budale. Opat *Terrasson*¹⁶ negdje razlikuje duševno poremećene na one koji na temelju pogrešnih predodžbi zaključuju ispravno i na one, koji na temelju ispravnih predodžbi zaključuju pogrešno. To razlikovanje se vrlo dobro slaže s gornjim tvrdnjama. Kod ljudi prve vrste, tj. fantasti ili poremećenih, zapravo ne trpi razum, nego prije sposobnost, koja u duši budi pojmove kojima se služi poslije moć suđenja za njihovo uspoređivanje. Tim bolesnicima svakako vrlo dobro možemo suprotstaviti umna suđenja, iako njihova zla s time ne otklanjamo, ali ih barem ublažavamo. Budući da je kod ljudi druge vrste, naime luđaka i bezumnika, napadnut sam razum, s njima umovati nije samo ludo (jer ne bi bili ludi kad bi mogli shvatiti umne razloge), nego je nadasve škodljivo. Jer jedino tako dajemo njihovim izopačenim glavama nov materijal za stvaranje besmislica; protuslovlja ih ne popravljaju, nego raspaljuju, zato je svakako nužno u ophođenju s njima da postupamo trezveno i ljubazno kao da nismo opazili da njihovu razumu nešto nedostaje.

Tegobe spoznajne moći nazvao sam bolestima glave, jednako kao što se pokvarenost volje naziva *bolešću srca*. Osim toga, pazio sam samo na njihovo pojavljivanje u duši ne htijući tragati za njihovim korijenima koji se vjerojatno nalaze u tijelu, a mogli bi, doduše, imati svoje glavno sjedište prije u probavnom sustavu nego u mozgu, kao što je to vjerodostojno prikazano u 150., 151., 152. broju popularnog tjednika, općepoznatog pod imenom *Liječnik*¹⁷. Nikako se ne mogu uvjeriti da bi duševni poremećaji, kako to ljudi općenito vjeruju, trebali proizlaziti iz oholosti, ljubavi ili čak prejakog razmišljanja i iz tko zna kakve zloporabe duševnih moći. Ovaj sud, koji bolesnikovu nesreću čini razlogom podrugljivog prigovora, je vrlo neljubazan i potiče ga neka opća zabluda kojom se obično brkaju uzrok i posljedica. Obratimo li barem malo pozornosti na postojeće slučajeve postajemo svjesni; najprije trpi tijelo, i da u početku, kad se klica bolesti neprimjetno razvija, čovjek osjeti dvostruku izopačenost koja još ne daje naslutiti bilo kakvu duševnu smetnju i koja se očituje u neobičnim

¹⁶ Jean Terrasson (1670. – 1750.), često nazivan i opat Terrasson, bio je francuski katolički svećenik, pisac i član Francuske akademije.

¹⁷ Johann August Unzer iz Altone pokraj Hamburga uređivao je časopis *Der Arzt. Eine medizinische Wochenschrift*. (*Liječnik. Medicinski tjednik*). Brojevi, na koje se Kant poziva, bave se sljedećim pitanjima: br. 150. „O povezanosti razuma i probave“; br. 151. „Dokaz da se sve vrste besmislica moraju izliječiti poboljšanjem probave“; br. 152. „Isti dokaz posebno o nekom grozničavom deliriju“.

ljubavnim hirovima, napuhanom biću ili neuspješnom dubokoumnom mozganju. S vremenom bolest provali i dadne povoda za smještanje njenog uzroka u najbliže prethodno duševno stanje. Naprotiv, trebali bismo reći da je čovjek postao bahat, jer je već do neke mjere bio poremećen, a ne da je postao poremećen, zato jer je bio toliko bahat. Ova žalosna zla, ako nisu nasljedna, ipak nam ostavljaju nadu u sretan oporavak, a onaj, čiju pomoć u tome moramo prvo potražiti, jest liječnik. No, zbog časti ne bih rado isključio filozofa koji bi mogao propisati duševnu dijetu; ali samo pod uvjetom da za ovo i za veći dio svoga preostalog posla ne bi zahtijevao nikakve plaće. Iz zahvalnosti, liječnik ne bi također uskratio svoju pomoć filozofu, ako bi ovaj s vremena na vrijeme pokušao izliječiti ludilo: taj veliki, a zasvagda neuspješni poduhvat. U primjeru mahnitosti kakvog *učenog vrištača* bi, primjerice, razmislio bi li mu jača doza laksativa mogla pomoći. Jer prema *Swiftovim*¹⁸ opažanjima loša pjesma je samo način čišćenja mozga, naime način kako bolesni poet izlučuje brojne štetne tekućine i tako olakšava svoje stanje. Ako je to tako, zašto ne bi i neki jadni trabunjavi spis bio na isti način prosuđivan? No, u tom primjeru bi bilo uputno prirodi pokazati neki drugi put pročišćenja, kako bi se zlo temeljito i tiho uklonilo, bez uznemiravanja zajednice.

preveo: Franjo Mijatović

¹⁸ Jonathan Swift (1667. – 1745.), književnik. Na njegovu satiru *Anti-Sublime* poziva se i Kant.